

HAYAT

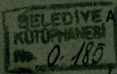
AYDA BİR ÇIKAR FİKİR ve EDEBİYAT MECMUASI

YENİ TERTİP: № 1. İKİNCİ KÂHUN 1930

*Yapanlar, doğuranlar, yaradanlar
yalnız nikbinler, idealistlerdir.
Bedbinler doğuramaz, hayatı idame
edemez, Tarihi yoğuramaz.*

MÜNDERECAT

1 — Başlangıç. 2 — Osmanlı devrinin tarihi. 3 — Fatih ve Namık Kemal. 4 — Tanzimattan cumhuriyete. 5 — Napoléon Bonapart ve Göthe. 6 — Bey Efendiler (Hikâye). 7 — Münekkidin vazifesi. 8 — Beynelmîl Darülfünunlular mahallesi. 9 — İyi bir Berehmenin hikâyesi. 10 — Harf inkılâbımız ve istenoğrafi ihtiyacı. 11 — Copula, mevcut olmak fili. 12 — İktisadî bir mütearife. 13 — İnkılâp ve biz kadınlar. 14 Arapça ve farisîden aldığımız kelimeler hakkında tedkikat. 15 Kitabiyat (Fuzulî) 16 — Faal nüfus istatistiği.

İdare eden: CELÂL NURİ

İSTANBUL, DEVLET MATBAASI

NUSHASI: 20 K.

reisliği ve Cemal Hüsuü Bey gibi genç, dinç, pür-iradet, pürzekâ bir ideal ve faaliyet sahibinin Maarif vekâleti hengâmında çalışmğa başladığı için pek mes'uttur, eşref saatte doğmuştur.

İstediğimiz gibi çalışabilmek için bize bu müsait irfan zeminini hazırlayan hükûmete ve hükûmetin irfana ait gayesinin tahakkukuna nıgehban olan Cemal Hüsnü Bey Efendiye samimî teşekkürlerimizi takdim ile işe başlarız.

Hayat

Osmanlı devrinin tarihi

Osmanlı devri altı yüz sene sürdü; bu altı asırdır devrin tarihi yazılamadı. Felsefî, yüksek bir tarihten bahsetmiyorum. İmparatorluğun « menkıbevî — “anecdotique „ tam bir tarihi bile yok.

Daha ileriye gidebilir miyim? Türk olmayanlardan Von Hammer, Zinkeisen, Yorga gibi müverrihler bu tarihi yarım yamalak tedvin etmişler, bunların bile mazbut tercümeleri yapılamadı; Ata Beyin himmeti yarıda kaldı.

Bir az daha mütevazî olayım mı? Osmanlı tarihinin bir bibliyografyasını olsun temin edemedik. Osmanlıların münasebette bulundukları milletler bu münasebetleri acaba nasıl kaydetmişlerdir? Avusturya, Macar, Leh, Venedikliler bizimle olan münasebetlerini nasıl yazmışlar? Bu bapta muhit ve mazbut hiçbir bilgimiz olmasa gerektir.

Elde gezen Vak'anüvis ve müverrih eserleri bazı kimselerin ve bilhassa cazip fıkraların tekrarından ibarettir.

Son vukuatnameler ise (tip : Cevdet tarihi) bir

nevi gazetedir. Gazete ile tarih ise ayrı ayrı şeylerdir. Birkaç senenin, bir veya birkaç şahsın belki iyide bir monografisini keşfedebilirsiniz. Lâkin tarihin büyük kısmı karanlıklar içinde uyukluyor.

Préhistoire (öte tarih) de öyle değil mi? Yüz ciltten ibaret olan bir ansiklopedi bir yangında bir talanda mahvolmuş. Yalnız bu külliyyatın bir cildi ile, diğer ciltlerinin birkaç sahifesi elde kalmış, bütün muhakemelerimizi bunlar üzerine bina ediyoruz. Şurasını da hatırdan uzak bulundurmıyalım ki türkçe tarihlerin umumî ve uzvî bir illetleri var: Osmanlı saltanatı müstebit, çok müstebit, koyu müstebit bir devlettir. 1850 ye değin hürriyetin lâfzı bile ağza alınmazdı. Öyle bir devirde tarih ancak *resmî* olarak yazılabilirdi.

Bir dindar yazdığı din tarihinde nasıl beşerî bir muhakeme yürütemezse, kul cinsinden bir müverrih de eserinde tarihî bir fazileti haiz tek bir satır yazamazdı.

Eskilere gitmiyelim. Üstadım Abdürrahman Şerifin elkitabında bile zırdeli Sultan İbrahim normal bir padişahdır, ve, her mağlûbiyet “bi hikmetihi talâ” vuku bulmuştur.

(Şu mutalâamızın bir istisnası var: Mansuri zade Mustafa Paşanın “Netaic’ül Vukuat” ı bir tarihi andırıyor. Fikrimce en büyük müverrih o zattır.)

Meşrutiyetin ilânında Murat bey bu mes’eleye karşı bir irtica yapmak istedi. Lâkin işi esaslıca tamik etmediğinden pek aleyhkâr ve garezkâr bir tarih yazdı. O esere bir tarih demedense bir hicviye demek daha doğrudur.

Muntazam bir Osmanlı tarihi? Böyle bir veya birkaç eser şimdilik yazılamaz; çünkü henüz vesaik toplanmamıştır. Eski vesaik şöyle dursun yenileri bile örtülüdür. Meselâ tanzimattan sonra başlıyan gazeteciliğin tarihine ait olan vesikalar bile toplanmıyor.

Vesika toplamak mevcut eserlere müracaat ede-

rek' istihraçta bulunmak, bunları tasnif etmek fennî bir iştir; asıl müverrihlik değildir. Teessüf olunur ki bu hususta da bir şey yapamadık.

Ancak bu kabil vesikalar bulunmalı, sıralanmalı. vak'alar tebellür etmeli ki gerçekten bir müverrih o malzeme üzerine bir bina kursun. Biz vesaikimizi tedvin etmediğimizden ecnebi müverrihler de Osmanlı tarihi üzerine esaslı şeyler yazamamışlardır. Şurasını da arzedeyim ki pek büyük müverrihlerden biri olsun Osmanlı devrini ele almamıştır, Von Hammer üçüncü, dördüncü derecede bir müverrihtir.

Kayda şayan bir nokta:

Yeni vesaik keşfi eski tarihî fikirleri nakzediyor. Meselâ, geçende bir âlimle görüşüyordum, söz Michelet'nin Roma tarihine intikal etti; âlim bana dedi ki:

— 1866 da Michelet, "Roma cümhuriyeti tarihi,"ni tekrar yazdı; lâkin o gündenberi tarihi keşifler o derece çoğaldı ki, eser, ancak edebî bir kitap olmak üzere okunur; tarihî bir mahiyet kalmamıştır!

Evet, Osmanlı devrine ait olan bütün vesikalar meydana konur, ve bunlar fennen tahlil edilecek olursa elimizdeki Osmanlı tarihleri birer Koroğlu efsanesine döner.

Zaten, eski tarihlerimiz, yazıldıkları vakit, bu günkü manaları ile birer tarih kitabı olmaktan ziyade, birer edebî hüner eseri olmak üzere yazılmıştı. Bunlar tam tabiri ile birer "Şahname," dir, destandır, methiyedir. Bitarafane tarih yazmak o müverrihlerin hayalinden geçemezdi. Zaten bir fen olmak üzere tarih pek yenidir: Montesquieu'uün "Romalılar," ı belki ilk tecrübedir. İki asır evvel Avrupada bile adam akıllı tarih yazılamazken birinci Selim ve Kanunî Süleyman devirleri ricalinden olan Şeyhülislâm Sadeddin Efendiden Mommsen tarzında bir tarih beklemek insafsızlık olur.

Geçmişi karıştırmıyalım.

Fakat yeni Türkiye için Osmanlı devri tarihini bilmek bir vecibedir. Pek eski tarihimizi bilmek, şüphesizdir ki gayet faidelidir. Lâkin dünkü tarihi anlamak ondan daha faidelidir. Bu gün, dünün mabadidir. Dünü iyi bilecek olursak bu günü anlamakta güçlük çekmeyiz.

İçtimaî hali anlamak için siyasî halin bilinmesi elzemdir.

Her içtimaî inkişaf bir siyasî inkişafla beraber gider.

Hiç bir içtimaî terakki bir siyasî terakkinin hi-mayesinde yürümezse devam edemez.

İçmaiyatımızı anlamamız için geçmişteki siyasî cereyanı bilmemiz icap eder.

İşte mazideki bu cereyan hâlâ bizim için gizli-dir. Ve bu müphemiyetten dolayıdır ki içtimaî mahiyeti anlamakta güçlük çekiyoruz. Neden türk heyeti içtimaîyesi bu kadar geri kaldı; niçin, Avrupa bu kadar ilerlerken, Avrupanın içinde ve ucundaki bir heyet o ilerlemeye karışmadı? İşte siyasî tarih, siyasî cereyanın tarihi bizi bu hususta tenvir eder.

Yoksa millete, ırka isnat edilen sebepler birer efsanedir. Siyasî haletin değişmesi ile aynı millet, aynı ırk içtimaî sahada başka bir inkişaf gösteriyor.

Osmanlı heyeti, modası geçen, ihtiyarlıyan Asyalılığı temadiye çalıştı.

Niçin Asyalılığı temadi ettirmek istiyordu? İşte tarih bunun sebeplerini araştırmalıdır.

Neden, niçin, Konstantiniye'nin fethinde Bizantinlik, lâtinlik, rumluk ve hatta hristiyanlık Osmanlı cemiyetine külliyyen nafiz olamadı? İşte bir tettebbu sahası daha...

Demek ki o sırada Romalılık cazip değilmiş; şarklılık daha büyük bir tahayyüze alâmetmiş.

Fakat biz bunları bir tahmin olmak üzere ileriye sürüyoruz, yoksa bu iddiayı tarihe, vesikalara istiden serdedemiyoruz.

Bence, Osmanlı tarihi, Kadim Yunan tarihinden daha meçhuldür. Kütüphanemde bir raf teşkil eden ciltler benim hiç bir müşkilimi defetmiyor. Hadiselerin bir birine nasıl bağlandığını anlamıyorum.

Emin olunuz ki bir senenin gazete koleksiyonları o senenin tarihini teşkil etmez. En mufassal zannedilen vekayinameler de tarih değildir. Bir yığın taş, tuğla, kireç, tahta ve sair malezemenin bir “ev,” teşkil etmemeleri kabilinden sandık dolusu eser, vesika, iz de tarih olmaktan uzaktır.

Lâkin tuğlasız, kirecsiz “ev,” olamayacağı gibi, elbette, vesikasız “tarih,” de olamaz.

Amelî faidemizi mücip olabilmek için bu vesikaların aranması, bulunması, sıralanması gerek.

Bu, tarihin hazırlıyıcı işidir.

Ondan sonra asıl tarihî iş gelir. Yeni Türkiyenin ancak iki asırda göreceği bir vazife...

Bazan bir tarihî vak'anın yazılması o vak'anın hadis olmasından daha çapraşık bir iştir.

.... Bahsimiz alelâde tarihtir, Alman, İngiliz, Fransız, v.s. milletlerini şimdiye değin yazılmış olan tarihleri gibi milletimizin bir tercemeihalidir.

Fakat bunlar da muğfildir. Esasen geçmişin ihyası harfi harfine “ba'sû badel mevt,” muhaldır.

Lâkin bu derece ince dokumayalım. Gönül istiyor ki bizim de, sair benliklerini bilen milletlerin olduğu gibi, bir tarihimiz olsun; ve bu sayede uzak ve yakın menşelerimizi bilelim, nereden geldiğimizi öğrenelim ki nereye gitmekte olduğumuzu bir dereceye kadar tahmin mümkün olsun.

Ne azim vazife!

Tarihler “müvazi,” dir.

Her devletin tarihi gibi türkün tarihi de diğer devletlerin tarihleri ile müvazi gitmiştir.

Meselâ Preveze deniz harbının, Viyana muhasarasının tarihleri hem türk, hem italyan ve nemse tarihlerinde münderiçtir. Yani harp ve müsalemet vak'aları iki cihetlidir. Yalnız kendi noktai nazarımız kendimize bile kâfi gelemes.

İstanbulun fethine kadar Osmanlı ve Bizans tarihleri müvâzî gidiyor. Tarihimizi tamamen anlaya bilmek için Şarkî Roma tarihini an'anesine kadar bilmeliyiz.

Bu tarihi ve hatta "romaik," çeyi bilenimiz var mı?

Bundan başka hususî bir tarihin müfredatı yalnız o çerçeve içinde tedkik edilmekle maksat hasıl olmaz. Hususî tarih, ancak umumî tarih içinde aranmalı, bulunmalı yazılmalı, muhakeme edilmeli!.. Kanunî devri? Pek âlâ... Bu devir hangi devirlere tesadüf ediyor? İstanbulda Kanunî hükümrân iken Avrupa, İtalyada, Cermanyada, Fransada ne oluyordu? Synchronisme,, yani "Çağdaşlık,, nazara alınmadan tedkik edilmemiş hadiseler aldaticıdır.

İkinci Mehmedin, Birinci Selimin tarihlerini bir cihetten, yalnız şahnamelerden okuyunuz: Firdevsî,nin bahsettiği İran Şehinşahları birer derebeği derekesine iner. Fakat aynı zamanda Bizans ve Renesans tarihlerini gözden geçiriniz: Vaziyet büsbütün başkalaşır.

Ben, şahsan, gençliğimde Kırım muvaffakiyetini münhasıran koca Reşit paşanın eseri sanıyordum. Çünkü o tarihi yalnız bir cihetten okumuştum. Sonra muvâzî tarihleri de tedkik ettim. Paşanın bu muvaffakiyette hissesi yüzde beşi geçmiyor.

Şehnameler kul, köle milletlerin edebiyatıdır. Bu kabil edebiyat ferdi küçültür, padişahları Allahlığa terfi eder. Gözünü açmağa başlıyan bir millet ise şehname ile kanaat edemez.

Sözüm mübalâğaya hamledilmesin: mevcut Osmanlı tarihlerinin neshi, ve, yeniden yazılması lâzım.

Eski eserler bizi hayli ayartabilir. Herkeste tenkidî bir kabiliyet aramak beyhudedir. Fakat insanların ekseriyetinde takdirî bir kabiliyet vardır. Çocuk her okuduğuna inanır. Eğer beşerde saffet asıl olmasaydı bin bir din, mezhep ve tarikat müşteri bulur mu idi?

Madem ki siyasî bir inkilâp ve onu takip eden içtimâî bir tekâmülle maziden çıkıyoruz, çıktık, o mazinin hortlama kuvvetlerinden en birincisi olan saçma sapan tarihten de vazgeçip yenisini tedvine çalışmalıyız.

Türkün kimliği (hüviyeti) eski müdevvenatımızdan anlaşılmıyor. Bu kimliği saltanat sancağı örtmüştür. Halbuki bunu bilmeğe mecburuz. O taraftar tarih, İblisin beni-beşeri izaleye kendini memur bilmesi gibi, milletimizi iğfali kendisine vazife addetmiştir.

Resmî Osmanlı tarihlerinin en büyük günahlarından biri de Osman Gaziden evvelki türk tarihini külliye imha etmek istemesidir. Gûya devlet ve millet hicrî 699 da başlıyor. Herşey Osmanlı, dil bile...

Japonyada Allah imparatorudur; yahut imparator Allaktır. Bir münevver Japonla görüşüyordum:

— Lâkin siz de bu itikatta mısınız?

— Evet.

— Hayır, şer, hep hükümdarınızdan mı gelir; dünyayı halkeden, muhafaza eden imparator mudur?

— Şüphesiz.

Bu zihniyete şaşıtm. Fakat hayretimizi bir dereceye kadar tehvin edelim. Osmanlı sultanları Allah değilse de Allahın resmen gölgeleri idi. Eski tarihleri karıştırınız. Zihniyet odur. İnce ve zeki bir şair, müstehzi bir edip olan Nedim bile, padişaha öyle sıfatlar buluyor ki "Tartarin," muharriiri A. Daudet, İranda doğsa hayalini bu derece ileriye süremezdi.

Türkiyenin toprakları tabii coğrafyası noktasından nasıl fennî usulüne tevfikân karış karış tedkik edilmeğe muhtaç ise, tarihi de sene besene, öyle, yeni baştan tetebbua lâyıktır.

.... Tarihin esaslı bir düşmanı var, acele.

Bir düşman daha: edebiyat ve belâgat..

Memleketimizde acele adeta bir moda oldu.

Çabuk eser telif etmek huya girdi. Eserlerin nasıl yapıldığı hakkında biraz tarihî malûmata ihtiyacımız var. Zannediyoruz ki bir eser bir gazete sahifesi gibi az bir zamanda doldurulabilir. Bunun içindir ki meydana koyduğumuz kitaplar bir gazete kadar olsun payidar olamıyor...

Edebiyat... belâgat...

Evet, tarihin düşmanları! Namık Kemalın "Ev-rakı perişan,, 1, "Tarihi Osmanî,, si nedir? Bir alay katmerli söz... Tarihi istediğimiz gibi görüyoruz. Halbuki mazi her ne ise odur. Güzel, kıvrak cümleler, hatta mantık oyuncakları geçen hâdiseleri değiştiremez.

Şehnamelere göre her padişah bir fevkalbeşer... Hele o aile, o hanedan, bütün yeni ilimlerin, bütün te-varüs, tesalüp, tereddi düsturlarının rağmına bir kahramanlar silsilesi, zaman içinde kahramanların bir geçit resmi... Eğer onlar olmasaydı en müdebbir vezirler, en cesur saraskerler, ve bütün millet hiçbir iş göremiyeceklerdi.

Edebiyat ve belâgat tarihi turfa etmiş oldu.

Halbuki ortada duran bahiseler var. Bunların sebebi nedir? Meselâ Kostantiniye alınıyor. Kitapları karıştıracak olursanız bunun hikmetini İkinci Mehmedin azminde görürsünüz. Azim, mantar makulesi bir nebat değildir; onun da müvellitleri vardır.

Hele Osmanlı devletinin teşekkülü dumanlar içinde kalmıştır.

Bizim müdevvenata göre Ertugrulun, Osman Gazinin devlet tesis etmeleri Colombus'un Amerika-yı keşfetmesine benzer: Onlardan evel gûya hiç birşey yokmuş... Halbuki Osmanlılıktan çok evel, Osmanlılığın unsurları mevcuttu. Süleyman Şahtan evel aynı vatan türklerle meskûndü, Türk Hükûmetleri mevcuttu, Türk bir cereyana uymuş, gidi-yordu. Vatan keşfeden Osman Gazi ile babaları değildir. Kezalik, bu zevat, milletin, Hazreti İbrahim

gibi dedeleri olmaktan da uzaktır. Hiçbir millet tarihini bir hanedandan, bir şahıstan başlatmaz.

Buna mukabil resmî müverrihler pek yüksek padişahlara, ricale lâıyk oldukları ehemmiyeti vermemişlerdir. Meselâ Orhan Gazi gerçekten mütehayyiz bir simadır. Halbuki müverrihlerimiz onu diğer efsane padişahları derecesinde göstermiyor.

Müverrihler Osmanlı tarihini bir rüya âlemine çevirmişler: Orada her ne görürseniz hayaldir, Eski tarihi, eski düsturlar gibi neshetmeli. Demeli ki tarihimiz yazılmamıştır.

Meşhur R. Descartes demiş ki:

“Hakikata varmak için, insan, hayatında bir defa, aldığı fikirlerden vazgeçmelidir, ve yeniden, ta temelinden başlayarak, malûmat şebeke ve silsilesini kurmalıdır..”

Yeni felsefe, hatta yeni ilim bu vecizedn doğdu.

Biz de Osmanlı tarihini süngerle silmeli ve sanki hiç yokmuş gibi, yeni baştan ve yeni usullere göre yazmalı ve ancak bu suretle kimliğimizi anlamalı ve görmeliyiz.

Kulların, kölelerin gözü ile bir millet görülmez; onların mantığı ile muhakeme edilemez.

Osmanlı tarihi resmen Osmanlı addedilenlerin ve türklerin tarihi olmaktan uzaktır; daire o derece geniş değildir. Debdebe ve ihtişamı ile bir saray ve onun ortasında bir hünkâr, etrafı, maiyeti, hükûmeti ve o hükûmetin muvaffakiyetleri ile muvaffakiyetsizlikleri!.. İşte o kadar. Yalnız bir noktadan hâdiselere bakılıyor ve bakmağa yardım eden adese de penbeye boyanmış.

Bu penbe adese ve bu kısa görüş sahası neye yarar? Az ve bununla beraber süslenmiş, düzgünler, allıklar, teller, duvaklar içinde malûmat. Osmanlı devrinin yirmide bir tarihi bile yazılmamıştır. Yazılan kısım ise tarih sadedinden hayli uzaktır... Bu tarih nasıl yazılır, nasıl yazılacak?

Bir komisyon toplansın, muayyen bir şekilde ve

şu kadar vakıtta bir tarih tedvin edilsin gibi bir iddiada bulunacak olursam elbette ki saffetime hükmedersiniz, çünkü, bu surette bir tarihin yazıldığı hiçbir yerde ve hiçbir devirde vakı değildir.

Bir tarih evelden takarrür etmiş şerait altında yazılmaz. Asıl mes'ele memlekette tarihe karşı bir alâka uyanması, tarihin millî meşguliyetler sırasına girmesidir. Şekil, ancak cereyan gereği gibi başladıktan sonra takarrür eder.

Seviye yükseldikçe tarihî telâkki de yükselir. Hasıl, bir tarih, bir ve hatta iki asrın eseridir. Medeniyeti, irfanı tam hiçbir büyük millet bilmiyorum ki onun tarihi bir hamlede yazılmış olsun.

Şurası da unutulmamalıdır ki tarih velev iki asırda olsun, sonu gelir bir eser olmaktan gayet uzaktır. Büyük Napoléonun üzerinden bir asırdan ziyade vakit geçtiği halde o devir tarihinin, vesaikının ardı gelmemiştir.

Hep yeni bir vesika, keşfedilen birkaç mektup bir gizli muahede, v. s., o güne kadar umumiyetle kabul olunmuş, hatta ilme geçmiş fikirleri, zehapları değiştirir.

Her batın ve nesilde yazılan tarihler başka başkadır. Her batın ve neslin görüşü ayrıdır. İmdi her tarih izafidir, nisbîdir. Bugün bizi güldüren eski Osmanlı tarihleri Sultan Aziz ve Sultan Hamit devrinde yetişen büyük ve büyücek kalem sahiplerini hayran bırakıyordu. Eğer zihniyet zöyle olmasaydı Namık Kemal zaten son derece mubalâgalı olan Fatih ve Yavuz devirlerini bir kat daha mubalâga etmeğe tenezzül mü ederdi?

Devir değişmiş, hayat ve telâkki şartları değişmiş... İşte bundan dolayıdır ki babalarımızın ölçüleri bize az geliyor, onları pek iptidai görüyoruz.

Fakat bu indî ve nazarî fikirlerle yorulmıyalım: Tarihimizin tedvini lâzım. Vesikaları meydana çıkar-malı ve, ondan evel, hiç olmazsa yazılmış kitapları dilimize nakletmeliyiz. Milletimizin en iyi tarihleri

almanca olarak yazılmıştır. Bunların tercümelerine olsun ademi muvaffakiyetimiz gizlenmesi mümkün olmıyan ayıplardandır. Meşhur muhallet umumî tarihler Osmanlı devri için ne diyorlar? Bu cihetle uğraşan tedkik erbabımız çıkmadı.

Fikrimce iptida malzemenin bu güç olmıyan kısmını toplamalıyız. İsterseniz biraz daha mütevazı olalım: Osmanlı tarihinin bibliyografyası.... Yerli, yabancı kaç eser, kaç monografi var? Hangi büyük müverrihler umumî tarihlerde Osmanlı tarihi üzerine bir hükümde bulunmuşlardır?

Vesaikin çoğunu gene ecnebî edebiyatlarda bulacağız. On dokuzuncu asırdaki Osmanlı harplerinin tafsilâtı bile başkalarının eserlerinden çıkarılmak iktiza eder.

Vesaik toplamak. onları telfik etmek bir dereceye kadar otomatik ve mekanik iştir. Cemiyetler bu vazifelerde fertlerden ziyade muvaffak olabilirler.

Lâkin eser yazmak, hususile tarihî bir eser yazmak bir hey'etin, bir cemiyetin, bir akademinin kârı değildir. Eser şahsî olur. Bir kümenin, bir kütlenin bir eser yazdığı görülmemiştir. Her eserin bir şahsiyeti olur. Kütlelerin ise şahsiyetleri tasavvur edilemez.

Şahıs yazar, âmme tenkit ve muaheze eder. İşte Osmanlı devrinin tarihini yazacak fertlerdir. Bu müverrihler henüz doğmuş mudur, yoksa doğacaklar mıdır? İkinci ihtimal bana daha kuvvetli geliyor.

Bütün tarihler tercüme ve vesikalar telfik edilmeden yazılabilecek eserler son dercede indî olur. Evet! böyle eserlerin pek cazipleri ve bir dereceye kadar hakikate yakın olanları, güzelleri olabilir. Fakat iyice bilmeliyiz ki ilmin umumî inkişafı, ve, Osmanlı tarihi sadedinde edilecek yeni keşifler öyle eserleri, istikbalde, tarihî eserler olmak mahiyetinden çıkarır, ve, edebî eserler silsilesine ithal eder. Nitekim Montesquieu'nün yukarıda zikri geçen Romalıları artık klasik edebî bir risaledir; Romalı-

ların niçin yükseldiklerini ve sonra neden inkıraz bulduklarını öğrenmek istiyen yirminci asrın bir evlâdı başka telifata müracaat eder.

Şahsî fikrimce mes'ele muntazam bir Osmanlı devri tarihi yazılmasından ziyade o tarih hususunda lâzım gelen alâkanın uyanmasıdır.

Celâl Nuri

Fatih ve Namık Kemal

Namık Kemal, "Evrakı perişan,"ında Fatih İkinci Sultan Mehmet hakkında şu muhakemede bulunuyor: "Fetaneti fevkalâdesinin en ziyade sezavarı hayret olan eseri şudur ki galebatını "Fatih," unvanını ihtisas edecek kadar teksir ettiği halde ne Şarkta ve ne Garpta devleti hududu tabiiyesinin haricine çıkarmadı. Meselâ Avrupada Eflâk ve Buğdan'ı ve belki Macaristanı ve Asyada hiç olmazsa Kürdistan ve Azerbaycanı mülküne ilhak etmek edna himmete mevkuf iken İşkodra kalesi ile uğraştı da onlara hiç iltifat etmedi. Çünkü İşkodranın fethi devleti aliyeinin hududunu temin için elzem ve ötekilerin zaptı ise o zamanda olan kuvvete göre muzır idi „.

Birkaç sahife evvel ise, N. Kemal şu satırları yazıyor:

"... Ahmet paşa, ki Fatihin Roma imparatorluğu bakayasından İstanbulda mevcut olan hükûmeti cismaniyeyi bitirdiği gibi Roma şehrinde bulunan hükûmeti ruhaniyeyi mahv için İtalyayı zaptederek dünyada hıristiyanlığa bir merkezi istinat bırakmak niyetinde olduğuna vakıf idi, Zanto seferinin hitamından sonra bilistizan İstanbula gelerek Napoli